Кір БУЛИЧОВ

КОЛИ ВИМЕРЛИ ДИНОЗАВРИ?

У цьому будинку був сучасний ліфт з блакитними дверима, що самозачинялися. Між стулками була шпара, настільки широка, що можна було побачити яскраво освітлену білу стіну кабіни і сучасний плафон під стелею. Але влізти в шпару не було змоги. Не лише Полянову, але й мені, хоч я вдвічі тонший.

— Який поверх? — запитав Полянов.

— Десятий, Миколо Миколайовичу, — сказав я.

— А інший ліфт є?

— Немає іншого. Може, я піднімуся, а ви поступово до мене приєднаєтеся?

— Як так поступово? — запитав Мик-Мик. — Тобі самому не можна. Він з тобою і розмовляти не буде.

Мик-Мик важко зітхнув і чомусь розстебнув піджак.

Я б чудово упорався без нього, але коли з лабораторії принесли глянсові, тринадцять на вісімнадцять, відбитки, то принесли їх не мені, а просто до нього в кабінет, він мене відразу викликав, і я вперше побачив їх мальовничо розкиданими по столу Мик-Мика.

— Ти замовляв плівку друкувати? — запитав він, зображаючи строгість.

— Замовляв.

— А що там, знаєш?

— Ні. Мені Грісман плівки надіслав, я гадав, може, щось термінове, ось і віддав у лабораторію. Адже по нашому відділу.

— Значить, не бачив, кажеш?

— Не бачив.

Я намагався краєм ока розгледіти, чого там Грісман назнімав такого, що лаборант притягнув просто до Мик-Мика в кабінет. Може, зазняв місцевих дівчат на згадку, і зараз відбудеться неприємна для мене розмова?

— Де лист? — запитав Мик-Мик.

— Який лист?

— З плівками лист від Грісмана був?

— Не було ніякого листа, Миколо Миколайовичу, — відказав я.

— Що ж це таке? Надсилає фотокореспондент плівки — і до них ні листа, нічого? Може, він і не хотів, щоб їх проявляли? Може, він хотів, щоб їх просто у такому вигляді в музей віддали? Він де?

— Ви ж знаєте, на Саянах, в Парикських болотах, там скелети ящерів знайшли. Самі ж йому відрядження підписували.

— Що він має бути в Парику, це я знаю, а ось де він насправді, не знаю.

Полянов згріб фотографії в купу.

Я скористався передихом, щоб убивчо подивитися на лаборанта Льову. Чого-чого, а такої зради я від нього не чекав.

У Льови були очманілі очі, і він, по-моєму, навіть не зрозумів, що я дивлюся на нього убивчо. З-під широких долонь редактора виглядали кутики фотографій, і по кутиках ні про що здогадатися було неможливо.

— Плівки де? — запитав Полянов у Льови.

— У лабораторії залишилися.

— Мерщій принеси, одна нога тут, друга там. Як ти міг їх залишити?

Справа серйозна, зрозумів я.

Полянов постукав долонею по відбитках, затим поправив масивні окуляри.

— Так, — сказав він єхидно, — коли вимерли динозаври?

— Що?

— Коли, питаю, динозаври вимерли? Давно? Відповідай, ти ж відділ науки.

— У крейдяному періоді, — сказав я.

— Ось-ось, і я так думаю, — сказав Мик-Мик. — А ось твій Грісман так не думає. Що ж тепер робити?

— Знаєте що, поясніть мені, будь ласка, — сказав я. — Адже зрозумійте моє становище...

— А я хіба не розповів? Я ж бо думав, що ви це на пару з Грісманом придумали, мене, старого, розіграти хотіли.

Полянов провів долонею по столу, і фотографії, притиснуті до його поверхні, під'їхали до мене.

— Ти сідай, — сказав мені редактор, — в ногах правди нема.

Я правильно зробив, що послухався Мик-Мика і сів раніше, ніж поглянув на фотографії. Тому що фотографії були хороші, якісні, деякі на контражурі, з достатньою глибиною. Хоч тут-таки, без ретуші, клади в номер. Але в номер їх поставити було неможна. Жоден редактор, що поважає себе, не зробив би цього. На фотографіях були зображені динозаври. Динозаври в болоті, динозаври на тлі далеких гір, динозаври, що лежать на березі. Звичайнісінькі динозаври з підручника палеонтології або з популярної праці "Минуле Землі".

Я перебирав відбитки, розкидав їх віялом, мов колоду карт, навіть перевертав на інший бік у марній надії побачити пояснювальні підписи на звороті.

— Трюк? — долинув до мене здалеку голос Полянова.

У голосі звучало щире співчуття. Певно, мій подив був достатньо очевидним.

— Що трюк? — запитав я. — Це? Це не трюк. Адже, щоб зняти динозавра, треба мати динозавра. Хоча б штучного, опудало, муляж. А звідки у нього в лісі, в болоті опудало динозавра?

— Ось і я думаю, — сказав Полянов.

У двері увірвався Льова, несучи, мов отруйну змію за хвіст, маючу плівку.

— Вона, — сказав він, — ціла й неушкоджена, а то ви сказали, і я захвилювався.

За Льовою в кабінет увійшли Куликов і Галя, наша секретарка. Вони встали за моїми плечима, і ясно було, що не підуть, поки таємниця не вирішиться.

— Ти на мене не того, — шепнув мені Льова, — я не міг, така справа.

— Гаразд, потім побалакаємо, — сказав я, не в силах відірвати очей від блискучих глянсових ший динозаврів.

— Ти що ж гадаєш, — продовжував тим часом Полянов, не дивлячись на нас. — Ти гадаєш, я зараз ось так і скажу: у номер. Ні, я цього не скажу.

Полянов акуратно змотав плівку і, відірвавши листок перекидного календаря, загорнув її в папір. Потім поклав у внутрішню кишеню піджака.

— Миколо Миколайовичу, — сказав я. — Голову даю на відруб, це справжні знімки. Погляньте на задній план, і серпанок і все тут...

— Що радиш? — запитав Полянов. І сам відповів: — Потрібен фахівець.

У кабінет тим часом увійшли ще чоловік зо п'ять з редакції. Сенсації швидко розповсюджуються в журналістському світі.

— Мошкіну подзвонити треба, — сказав Сергєєв з відділу літератури.

— Тільки не Мошкіну, — відказав я. — Мошкін у Єрьоміна в експедиції відав кадрами і господарством, а потім брошуру написав. А сам нічого не знає. Краще самому Єрьоміну. Хоча його зараз немає в місті. У мене є домашній телефон Ганковського. Якщо він здоровий, це найбільш підходяща людина.

— Дзвони, — сказав Мик-Мик, підсовуючи до мене телефон.

Фотографії Грісмана літали по кімнаті з рук в руки, і кабінет був наповнений шепотом і шурхотом.

Доцент Ганковський погодився прийняти нас. Він люб'язно повідомив свою адресу і попередив, що ліфт може бути зіпсований. І ось ми стоїмо в під'їзді будинку, де живуть учені з університету, і Полянов розстебнув піджак, щоб легше було дихати, коли підніматиметься на десятий поверх.

Ми піднімалися швидко.

До десятого поверху серце моє вже так заштовхало легені, що нічим було дихати. А Полянов крокував і крокував, ніби забув, що в ньому сто три кілограми і у нього гіпертонія.

Доцент сам відчинив двері. Вочевидь, йому не була чужа цікавість.

— Ну що ж... — сказав він, посадовивши нас у справжні академічні чорні шкіряні крісла.

Доцент був сухий, обпалений вітрами пустель і гір. Стіни кабінету були заставлені стелажами, а в проміжках між ними висіли таблиці, що зображали белемніти в натуральну величину. На столі під корінним зубом мамонта лежали стосом списані швидким почерком аркуші.

— Ми б вас не турбували, товаришу Ганковський, — сказав Мик-Мик. — Ми розуміємо вашу завантаженість, ми і самі завантажені. Відповідайте нам, коли вимерли динозаври?

— В кінці крейдяного періоду, іншими словами, дуже давно, — сказав доцент, і я подумав, що йому разів сто за життя доводилося відповідати на це питання.

— А зараз динозаври є? — запитав Мик-Мик.

Доцент подивився на Полянова докірливо. Адже він не знав, що у мене в конверті.

— На жаль, це виключено, — сказав доцент. — Хоча наука від цього багато втратила.

— Ще не все втрачено, — сказав Полянов. — А ось ще одне питання: чому ви, товаришу Ганковський, такі впевнені, що динозаври вимерли?

Доцент був людиною терплячою. Хоч він і засумнівався, що Мик-Мику можна довірити журнал, він виду майже не подав.

— Дозвольте, я тоді не обмежуся простою відповіддю "так" чи "ні". Щоб уникнути подальших питань, я у двох словах розповім вам, хто такі динозаври і чому я такий упевнений, що вони вимерли. Ви палите? А ви, молодий чоловіче? Тоді куріть, не соромтеся. Так, значить, динозаври. Англійський вчений Річард Оуен у минулому столітті відновив зовнішність одного з цих викопних чудовиськ і дав йому назву динозавр, що означає — жахливий ящір. Динозаври були дуже багатоманітні. Серед них зустрічалися і хижаки, озброєні величезними зубами, були і живі танки, закуті у важкий панцир. Були серед динозаврів і найбільші мешканці земної суші. Бронтозаври, диплодоки перевищували в довжину двадцять метрів. Весь крейдяний період був ерою панування динозаврів. Досі ми не можемо з упевненістю сказати, скільки видів

динозаврів існувало тоді на землі. Майже щороку учені відкривають нових і нових ящерів — плаваючих, літаючих, стрибаючих... Я, сподіваюся, розповідаю досить популярно?

У будь-якому іншому випадку, я упевнений, Полянов би смертельно образився, почувши таке питання, але зараз він на відміну від доцента бачив гумор у всій цій ситуації. Адже він міг просто показати фотографії, і скінчена справа. Але він з насолодою відтягував цю урочисту мить.

— Продовжуйте, ми з цікавістю слухаємо, — сказав він.

— Отже, крейдяний період — ера панування динозаврів. Крейдяний період ділиться на дві частини: нижня крейда і верхня крейда. Так от, верхня крейда — важливий момент в історії Землі. Саме тоді, шістдесят мільйонів років тому, динозаври несподівано вимирають.

— Як так несподівано? — зацікавився раптом Мик-Мик.

— Я не перебільшую. З погляду історії Землі проміжок часу, в який повністю зникли динозаври, дуже невеликий. Отже ми можемо вважати їх загибель несподіваної. Все розмаїття видів і форм цих господарів нашої планети зникло, поступившись місцем ссавцям — дрібним, слабким істотам, які в ті часи не могли й мріяти про конкуренцію з динозаврами.

— І в чому причина? — запитав Полянов.

— Ага, — торжествуюче промовив доцент, — гадаєте, що ви єдиний, кому це видалося дивним? Ні. Це загадка, над якою вже десятки років б'ються учені всього світу. Чому вимерли динозаври? Є теорія — я, щоправда, не прихильник її, — що динозаври загинули в результаті космічної катастрофи, яка відбулася в кінці крейдяного періоду. Наприклад, Сонце проходить крізь хмару космічного пилу. Рівень

радіації на Землі різко підвищується, і не пристосовані до таких різких змін умов існування динозаври гинуть.

— А ссавці?

— Вони теплокровні і тому більш незалежні від навколишньої природи.

— А змії, жаби? Комахи?

Мені здавалося, що Мик-Мик ставить занадто вже багато питань, але переривати розмову не став.

— Космічна теорія багато чого не пояснює. Є інша теорія. Вона пов'язана зі зміною клімату на Землі до кінця крейдяного періоду, з тим, що зменшилася кількість вологи, почали пересихати болота і річки, порідшали ліси. Але ж не всі динозаври жили в болотах. Були серед них і літаючі, і такі, що могли чудово існувати в сухій місцевості. Мільйони років до цього динозаври чудово пристосовувалися до змін клімату — інакше б їм не завоювати всю Землю. А тут раптом їм набридає пристосовуватися, і вони піднімають вгору свої лапки і говорять: "Досить, ми вже краще вимремо, аніж терпіти і змінюватися". До речі, нещодавно встановлено, що на цьому кліматичному рубежі з'являються нові форми динозаврів, чудово пристосовані для сухого клімату. Тому і для такої теорії, на мій погляд, немає підстав.

— Так і не розгадано?

— Зачекайте, я ще не закінчив. — Доцент увійшов у роль лектора і забув, що перед ним журналісти, а не його студенти. — Ви, напевно, чули, що час від часу знаходять кладовища динозаврів, найчастіше в тих місцях, де раніше були озера, куди річки зносили трупи померлих або загиблих ящерів. Знаходять також, що, здавалося б, більш

дивовижно, величезні кладовища яєць, сотень тисяч. Що ви на це скажете?

— М-да, — сказав Полянов.

— Сотень тисяч, — повторив Ганковський і постукав вказівним пальцем по корінному зубі мамонта. — І всі яйця відкладені приблизно в один час. Це свідчить про те, що в якийсь історичний момент з яєць динозаврів перестали виводитися динозаврята. Чому?

— Може, радіація, як ви казали? — втрутився я.

— Припускаю, — сказав Ганковський, — хоча не вірю. Наші ж французькі колеги вважають, що причина тому — сім різких, хоча й короткочасних, похолодань. Похолодання не змогли вплинути на дорослих особин, але знищили ніжніші зародки. Якщо це так, то уявляєте собі трагічну картину? Ще живі останні старі динозаври, вони ще хлюпаються в пересихаючих болотах, але на зміну їм вже не прийдуть представники їх роду. І теплокровні звірі, такі дрібні, що динозаври і не підозрюють про їх існування, переймуть у них естафету життя на Землі.

— Картина, — сказав цілком щиро Полянов.

— До речі, ви не чули, що у нас на Саянах знайдено величезне кладовище динозаврів? Цього року там працюватиме розвідувальна група.

— У Парику? — запитав Полянов.

— Там, там.

— Наш кореспондент надіслав звідти фотографії, — сказав Мик-Мик. — Ми тому до вас і прийшли.

— Ага, — сказав доцент. — Я зовсім і забув. Ну і що він сфотографував?

— Василю Семеновичу, покажи товаришеві Ганковському, — сказав Полянов урочисто.

Я простягнув доцентові конверт.

Доцент витягнув пачку блискучих відбитків з конверта, надів пенсне і почав роздивлятися верхній знімок. Не кажучи ані слова, відклав його, подивився наступний. Ми з Мик-Миком завмерли, не важачись дихати.

— Диплодокус, — сказав нарешті тихо, задумливо і якось боязко доцент, і пальці його ніжно торкнулися поверхні знімка. — Довжина до двадцяти п'яти — двадцяти семи метрів. Верхня крейда.

Відклавши останню фотографію, Ганковський поглянув на нас крізь пенсне і запитав:

— Необхідна моя освічена думка?

— Так-так, — сказав Полянов, — ви розумієте...

— Дуже добре, я б сказав, украй добре і переконливо виконано. Це метод блукаючої маски?

— Це справжні фотографії, — сказав я. — Зняті на Саянах нашим фотокореспондентом Грісманом.

— Таж наша група ще не приїхала туди.

— Він там сам. І зняв.

— Як так зняв? — Доцент почав щось розуміти. — Підробка? — запитав він.

— Не думаю, — зітхнув Полянов.

— У Грісмана начисто відсутнє відчуття гумору, — сказав я. — Від нього навіть дружина пішла.

Мій аргумент справив на доцента враження.

— Дружина, кажете... — сказав він. — А фотографії дуже переконливі. Я за своє життя бачив мільйони відбитків, і весь мій досвід говорить, що це не підробка, не містифікація.

Доцент відклав фотографії і встав.

— У мене і плівка з собою, — сказав Полянов і теж вайлувато підвівся з крісла.

— Які вжито заходи? — запитав Ганковський.

— Ми приїхали до вас, — сказав Полянов.

— І все?

— Як тільки ви висловитеся, ми вживемо заходи, — сказав Мик-Мик.

— Можете скористатися моїм телефоном, — сказав доцент.

...І Полянов скористався. Він не злізав з телефону протягом години. Він зв'язався з Париком, він добився того, щоб Грісмана, котрий мирно відпочивав у готелі, витягнули з ліжка і привели до телефону, він витратив купу грошей на цей телефонний дзвінок. І свого добився.

Доцент нервово ходив по кабінету і час від часу знову починав розглядати фотографії.

— Неймовірно, — бурмотів він, дістаючи з полиць товсті фоліанти із зображеннями страхітливих скелетів і звіряючи відносні розміри ший і ніг чудовиськ.

— Є Грісман, — сказав тут Полянов. — Це ти, Мішо?! — кричав він у трубку. — Полянов говорить. Ти мені скажи — знімки твої не липа? Ні, кажеш? Сам бачив? Сам? Повтори! Так. Ти знаєш, що ти диплодокуса знайшов? Живого. Далеко вони звідси? Отож-бо я й кажу: диплодокуса, ди-пло-дока. Раніше не чув? Вчитися треба! То ти повтори: бачив своїми очима?

Полянов підморгнув нам і сказав:

— Бачив. Не бреше.

Він обернувся до трубки і продовжував:

— Що? Ні, це не тобі, я тут товаришам з університету говорив. Так от, далеко вони від міста живуть? Ага. Кілометрів сто, кажеш? А дорога туди є? Скільки без дороги? П'ятдесят? Тепер слухай. Зараз цією справою займуться вчені. Так що тобі там на місці допоможуть. З транспортом, із загоничами... Зрозумів?

— Хай нічого не робить. Завтра туди вилетимо і я, і мої колеги, — втрутився Ганковський.

На нього дивитися було страшно.

— Все ясно. То нічого особливо не роби. Без авантюр. Побачиш — спостерігай. Сам, кажеш? У жодному випадку. А так як знаєш. Щоб

камери з рук не випускати. Кожен кадр на вагу золота. Все. Чекай подальших вказівок.

Полянов передав трубку схвильованому доцентові, а сам, переводячи дух, всівся поряд зі мною і прошепотів:

— Ти бачив, як я йому не те щоб заборонив організувати полювання, а тільки для порядку. Якщо наша людина першого диплодокуса спіймає... Якщо Грісман сам забезпечить — готова сенсація в кращому сенсі цього слова. А з доцентом туди ти сам полетиш.

— Вони відправлять Грісмана до боліт сьогодні ж. У них вертоліт є, — сказав доцент, повісивши трубку. — Неймовірно. Адже всього сто кілометрів від районного центру, і мисливці там бували. Геологи. І хоч би хто повідомив.

— То як же: всі динозаври вимерли, а ці диплодокуси залишилися? — запитав не без підступу Полянов.

— Не знаю, не беру на себе сміливості відповісти, — сказав доцент, знову знімаючи телефонну трубку.

Він почав дзвонити на кафедру.

— Може, вони закопуються на зиму? Адже морози там.

— Нісенітниця, — відповів доцент.

Наступного дня ми не відлетіли на Саяни. Була нельотна погода. Як навмисне. До цього два тижні була льотна. А коли терміново летіти, то нельотна. Ми півдня провели на аеродромі, сподіваючись на метеорологів, але ті нічого зробити з погодою не змогли.

Час від часу репродуктор у залі очікування несподівано прокашлювався і кликав пасажирів летіти до Тюмені, Красноярська або Чити. У Парик він нікого не кликав. Журналісти і кандидати наук швидко звикли один до одного і до залу очікування, відгородили кріслами найзатишніший кут і час від часу йшли невеликими групами в буфет.

Немає нічого дивного в тому, що вісімдесят відсотків розмов у нашому кутку стосувалися динозаврів і подібних до них таємничих чудасій природи.

— Я нещодавно читав, товариші, — сказав хтось, — що до Африки вирушила експедиція за чудовиськом, яке мешкає недалеко від озера Вікторія. Місцеві жителі його бояться.

— Не виключено, — підтримав оповідача один з кандидатів наук. — Врешті-решт ми не все знаємо про нашу стареньку Землю. Існує маса недосліджених областей, куди й не ступала нога людини. Чом би не підтвердитися хоча б частині відомостей про морських змііїв, озерних змііїв і так далі.

— Але, кажуть, лабинкирське диво виявилося міфом?

— Ну, на Лабинкирі чудовиську прогодуватися нічим. І на Лох-Нессі теж. Хоча океани можуть приховувати в собі...

— Але ж Парик-бо не океан, — пролунав чийсь тверезий голос.

Я залишив сперечальників і відійшов до телефону, щоб подзвонити Мик-Мику.

Новин від Грісмана не було.

Повернувся в редакцію я надвечір, коли стало ясно, що відлетіти раніше завтрашнього ранку не доведеться. Полянов стояв з телефонною

трубкою в руці і мовчав. Зате всі навколо говорили безперестанку. У Полянова одне вухо було малиновим від неодноразово притискуваної до нього телефонної трубки, він осунувся, але вигляд у нього був звитяжний. Я зрозумів, що трапилося щось важливе.

— Щойно говорив з Грісманом, — сказав він.

— Він повернувся?

— Майже. Вони спіймали ящера.

— Живцем?

— Живцем. Зараз замовляю спецплатформу.

— А годувати його чим?

— Учені зміркують. Так що відліт відміняється. Потім полетиш. Сам розумієш.

І Полянов набрав номер телефону Ганковського, щоб повідомити його про перший подвиг Грісмана.

Всі ми дуже турбувалися, як диплодок перенесе таку тривалу подорож, як його доставлять до залізниці, як... як... як... Наш карикатурист вже підготував до номера карикатуру — поїзд із самих платформ, а з останньої звішується на рейки хвіст жахливого динозавра.

А вранці, коли я, невиспаний і загнаний безперервними дзвінками, нарадами і поїздками, увійшов до редакції, мене вразила тиша і порожнеча в коридорі.

Я поглянув на годинник. Дев'ята. Ніби всі повинні бути на місцях, вірніше, повинні метатися коридорами і обговорювати нашу сенсацію. Але ніхто не метався. Я зазирнув у кабінет до Мик-Мика. Кабінет був порожній. Кинута похапцем телефонна трубка тихо розгойдувалася біля самої підлоги. Я поклав її на важіль. Телефон негайно задзвенів.

— Які новини від Грісмана? — запитав незнайомий голос.

— Не знаю, — сказав я. — Подзвоніть через півгодини.

Важке передчуття тривожило мене. Я вийшов у коридор і прислухався. З боку залу, де зазвичай проводяться збори, вечори і шахові турніри, пролунав вибух голосів. Знову все змовкло.

Я побіг туди.

Там були всі члени редакції і половина співробітників університету. Я зазирнув через голови тих, що стояли в дверях.

На сцені стояв Полянов. Поряд з ним Грісман, що обріс свіжою, тижневої давності борідкою. Між ними стілець. На стільці знаходилося щось на кшталт величезного, метра в півтора, скляного слоїка, мабуть, узятого в якійсь хімічній лабораторії. У слоїку сидів, згорнувшись кільцем, динозавр. Справжнісінький динозавр, сантиметрів тридцять завдовжки.

— ...І, незважаючи на деяке розчарування, яке відчули ви, товариші, — закінчував свою промову Полянов, — наука сьогодні може сказати, що вона зробила крок уперед. Динозаври не остаточно вимерли. У болоті Парик зберігся і пристосувався один з видів викопних чудовиськ. Щоправда, він, самі, товариші, можете переконатися при уважному розгляді представленого об'єкта, дуже здрібнів за подальші геологічні епохи.

Полянов не здавався розчарованим. Якщо поява Грісмана зі слоїком і засмутила його, він уже встиг опанувати себе і витягував максимум з того, що відбулося. Краще маленький динозавр, аніж ніякого динозавра.

Доцент Ганковський тягнув шию, не міг дочекатися щасливої хвилини, коли зможе вчепитися в живу копалину.

Лише мені чомусь стало сумно. Я повірив Грісману, я чекав появи платформи, з якої звисає хвіст чудовиська.

— А я ж спочатку подумав, що така ящірка вже науці відома, — сказав тут Грісман. Він переминався з ноги на ногу і чухав молоду борідку. Фотокореспондентові явно було ніяково під спалахами колег-фотографів, під поглядами учених і журналістів. Він говорив винувато, як людина, що випадково смикнула гальмівний кран і зупинила поїзд. Грісман судомно зітхнув і закінчив: — Про всяк випадок плівку послав. А тут мені Микола Миколайович дзвонить і каже: прослідкуй і, коли що, спіймай. Ну і спіймав, тим більше мені допомогли транспортом і посудом.

© БУЛЫЧЕВ К. Чудеса в Гусляре. — М.: Молодая гвардия, 1972. — 368 с. — (Б-ка советской фантастики).

© ГЕНИК Віталій, переклад з російської, 2008.